

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ФОРМА ВИРІШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ (КОНФЛІКТІВ) В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

MEDIATION AS AN ALTERNATIVE FORM OF RESOLUTION OF ELECTION DISPUTES (CONFLICTS) IN UKRAINE: ADVANTAGES, DISADVANTAGES AND RECOMMENDATIONS

Кармаза О.О., д.ю.н., професор,
професор

*Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Карацук К.Л., медіаторка, бізнес-медіаторка, адвоката,
приватна виконавиця

Виконавчий округ м. Києва,

Голова

*Комітет з медіації та інших видів альтернативного врегулювання спорів
при Раді приватних виконавців України,*

тренер-викладач

В статті розкрито зміст поняття «альтернативні форми вирішення спорів». Пропонується позасудові механізми вирішення спорів, зокрема, процедуру медіації, переговори тощо, розглядати як форми захисту прав та свобод громадян. Встановлено зв'язок виборчого процесу з інститутом медіації. В статті розглянуто ознаки медіації у виборчому процесі, встановлено переваги та недоліки медіації у виборчому процесі, запропоновано рекомендації щодо усунення недоліків у процесі медіації. Доведено, що медіація у виборчому процесі – це визначена законом процедура (порядок) переговорів під час виборчого процесу (в розумінні ст. 20 Виборчого кодексу України), яка проводиться з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора, медіатором (медіаторами), дії якого (яких) спрямовані на врегулювання виборчого спору (конфлікту) та досягнення сторонами медіації рішення, яке відповідає інтересам цих сторін. Для досягнення мети статті застосовувалися, зокрема, такі методи дослідження, як от: формально-догматичний підхід, порівняльно-правовий підхід, аксіологічний підхід, структурно-функціональний підхід, герменевтичний підхід, метод правового моделювання, системний підхід тощо. Так, наприклад, на підставі порівняльно-правового аналізу визначаються переваги та недоліки інституту медіації у виборчому процесі України, досліджується інститут медіації у виборчому праві іноземних держав. За допомогою системного підходу розглянуто правову природу та зміст інституту медіації у виборчому процесі як певної структурованої системи, яка має матеріальний та процесуальний зміст. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у виборчому процесі та щодо яких може бути застосовано процедуру медіації. Метою дослідження є дослідження доцільності запровадження процедури медіації як альтернативної форми вирішення виборчих спорів в Україні, виявлення переваг та недоліків інституту медіації у виборчому процесі.

Ключові слова: вибори, виборчий процес, медіація, виборчі спори, форми захисту прав.

The article reveals the meaning of the concept of "alternative forms of dispute resolution". It is suggested that out-of-court dispute resolution mechanisms, in particular, the mediation procedure, negotiations, etc., be considered as forms of protection of the rights and freedoms of citizens. The connection between the election process and the mediation institute was established. The article examines the signs of mediation in the election process, identifies the advantages and disadvantages of mediation in the election process, and offers recommendations for eliminating the shortcomings in the mediation process. It has been proven that mediation in the election process is a legally defined procedure (order) of negotiations during the election process (within the meaning of Article 20 of the Election Code of Ukraine), which is carried out in compliance with the requirements of the law, the agreement on mediation, the rules of mediation and norms of professional ethics the mediator, the mediator(s), whose actions are aimed at the settlement of the election dispute (conflict) and the mediation parties reaching a solution that meets the interests of these parties. To achieve the goal of the article, such research methods were used, in particular, as: formal-dogmatic approach, comparative-legal approach, axiological approach, structural-functional approach, hermeneutic approach, legal modeling method, systemic approach, etc. So, for example, on the basis of a comparative legal analysis, the advantages and disadvantages of the institution of mediation in the electoral process of Ukraine are determined, the institution of mediation in the electoral law of foreign countries is studied. With the help of a systemic approach, the legal nature and content of the institution of mediation in the election process as a certain structured system, which has a material and procedural content, was considered. The object of the study is social relations that arise in the election process and for which the mediation procedure can be applied. The purpose of the study is to investigate the feasibility of introducing the mediation procedure as an alternative form of resolving election disputes in Ukraine, to identify the advantages and disadvantages of the institution of mediation in the election process.

Key words: elections, election process, mediation, election disputes, forms of rights protection.

Постановка проблеми. Виборчим кодексом України (далі – ВК України) передбачено, що основною формою народного волевиявлення, способом безпосереднього здійснення влади Українським народом є вибори. Державними, які регулюють виборчий процес в Україні, згідно зі ст. 2 ВК є Конституція України, цей Кодекс, закони України «Про Центральну виборчу комісію», «Про Державний реєстр виборців», інші закони, а також прийняті відповідно до них акти законодавства України [1].

Відносини, пов'язані з застосуванням процедури медіації, регулюються в Україні Законом України «Про медіацію». Здійснивши науково-практичний аналіз норм цього

Закону дійдемо висновку про те, що цим Законом не заборонено проводити процедуру медіації під час виборчого процесу чи в поза виборчий процес. Разом з тим, окремих статей в цьому Законі чи визначення особливостей проведення медіації у виборчому процесі у ВК не передбачено.

Загальновідомо, що запровадження ефективного правового механізму врегулювання виборчих спорів (конфліктів) є запорукою зниження напруги у суспільстві, підвищення довіри до виборів та здійснення народного волевиявлення відповідно до принципів, визначених в Конституції України. На нашу думку, в Україні доцільно створити додаткові гарантії ефективного вирішення виборчих спорів з огляду

на специфічний характер темпорального виміру в межах виборчого процесу, який передбачає необхідність реалізації тих чи інших прав та інтересів правомочних суб'єктів лише в чітко передбаченій послідовності й у межах відведених законом строків, адже такі строки ані продовженню, ані поновленню не підлягають [2].

Аналіз наукових досліджень. Проблеми та перспективи становлення інституту медіації досліджуються науковцями в різних сферах правовідносин. Зокрема, В. Теремецький, О. Аврамова з'ясовують особливості медіаційної процедури під час розгляду житлових спорів [3], аналізу змісту сімейної медіації та її ролі у вирішенні сімейних конфліктів приділено увагу І. Чеховською та М. Довгою [4]. К. Карашук акцентує увагу на розвитку медіації у виконавчому провадженні [5]. Особливостям правового статусу нотаріуса як медіатора присвячена наукова стаття О. Коротюк [6]. Проте стосовно запровадження інституту медіації у виборчому процесі наукових праць є незначна кількість [7].

Отже, **метою статті** є дослідження доцільності запровадження процедури медіації як альтернативної форми вирішення виборчих спорів в Україні, виявлення переваг та недоліків інституту медіації у виборчому процесі.

Виклад матеріалу. Тема медіації не є новою для української науки. Українськими науковцями медіація розглядається як альтернативний спосіб [8], засіб [9] чи метод [10] вирішення спорів (конфліктів). Підтримуючи науковців в тому, що медіація є альтернативою судовому вирішенню спорів, вважаємо, що медіацію доцільно розглядати через категорію «форма захисту» [11].

В науковій статті О. Кармази «Медіація в Україні як ефективна позасудова форма захисту прав громадян в умовах дії правового режиму воєнного стану» зверталася увага на те, що найпоширенішою в юриспруденції є класифікація форм захисту прав на юрисдикційні та неюрисдикційні. Основне розмежування між ними полягає в тому, що захист прав осіб у юрисдикційній формі здійснюється органом державної влади чи місцевого самоврядування, їх посадовими особами в межах повноважень, у порядку та в спосіб, визначені законом. Захист прав в неюрисдикційній формі, як правило, здійснюється самим суб'єктом відносин за умови не порушення норм закону, моральних норм чи органом, особою, які не є органом державної влади чи місцевого самоврядування, їх посадовими особами. Право вибору форми захисту надано особі, право якої порушене, невизнане чи оспорується. Тобто, юрисдикційна форма захисту складається із судового (звернення до суду), адміністративного (звернення до органів місцевого самоврядування, державних органів) та нотаріального захисту (звернення до нотаріуса). Позасудова (альтернативна) форма захисту прав та інтересів осіб – це дії осіб чи законом визначених суб'єктів (наприклад, медіатора) щодо захисту прав та охоронюваних законом інтересів, які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до суду у межах застосування самозахисту, претензійного порядку вирішення спорів (конфлікту) чи процесу медіації. Так, ст. 49 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. Відповідно до ст. 197 ЦПК у підготовчому засіданні суд з'ясовує, чи бажають сторони провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді. Відтак на виконання вимог ст. 198 ЦПК якщо сторони домовилися провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації суд оголошує перерву у підготовчому засіданні. Крім того за ст. 251 цього Кодексу суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі звернення сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням медіації. Проведення у справі зупиняється на час проведення медіації,

але не більше дев'яноста днів з дня постановлення судом ухвали про зупинення провадження у справі (ст. 253 ЦПК). Тобто, мова йде про позасудову форму захисту прав та інтересів осіб.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо інститут медіації в юриспруденції загалом та у виборчому праві зокрема розглядати як альтернативну форму вирішення спорів (конфліктів).

Загальновідомо, що захист виборчих прав громадян відбувається: 1) органами адміністрування виборів, 2) судом. Такий висновок слідує, зокрема, зі ст. 63 ВК, за якою рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборчого процесу, можуть бути оскаржені до суду або до виборчої комісії. Виборчі спори можуть бути на будь-якій стадії виборчого процесу. Правова природа виборчого процесу, який триває визначений ВК період часу, є безперервним, не може бути скасованим, зупиненим або перенесеним, – змагально, тому уникнути виборчих спорів (конфліктів) дуже складно, майже не можливо.

Натомість запровадження інституту медіації у виборчому процесі є дискусійним питанням. Так, З. Красіловська доводить, що публічна значущість й необхідність дотримання принципів гласності та відкритості унеможливають застосування медіації у спрах щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму [12].

Разом з тим, нами зверталася увага на те, що норми Закону України «Про медіацію» допускають проведення медіації у виборчому процесі. Так, за ст. 2 цього Закону медіація може застосовуватися у будь-яких конфліктах (спорах), які виникають у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносинах, а також кримінальних провадженнях під час укладання угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин. Законодавством можуть передбачатися особливості застосування медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів). Відтак, пропонувалося особливості проведення медіації у виборчому процесі передбачити в окремому розділі ВК чи в Законі «Про медіацію» [13] та закріпити одну з головних особливостей медіації у виборчому процесі – добровільність сторін медіації. Сторонами медіації у виборчому процесі можуть бути кандидат (фізична особа, які відповідає вимогам виборчого законодавства), їх довірені особи, політична партія, член виборчої комісії тощо.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про медіацію» медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Узагальнивши наукові роботи у сфері медіації, проаналізувавши норми Закону України «Про медіацію», норми ВК, дійдемо висновку, що медіація у виборчому процесі – це визначена законом процедура (порядок) переговорів під час виборчого процесу, яка проводиться з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора, медіатором (медіаторами), дії якого (яких) спрямовані на врегулювання виборчого спору (конфлікту) та досягнення сторонами медіації взаємоузгодженого рішення, яке відповідає інтересам цих сторін з залученням (без залучення) за домовленістю сторін медіації інших суб'єктів процесу медіації (перекладача, експерта тощо).

Разом з тим, згідно зі ст. 3 Закону України «Про медіацію» медіація не проводиться у конфліктах (спорах), що впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації.

Здійснивши аналіз іноземного виборчого законодавства, дійдемо висновку, що альтернативні форми вирішення спорів (конфліктів) у виборчому процесі проявляються, як правило, у формі медіації, переговорів, арбітражу. Разом

з тим, арбітраж є рідкісною формою вирішення виборчих спорів (конфліктів), і Намібія є, можливо, єдиним прикладом. Наприклад, у Камбоджі при Національній виборчій комісії працюють Погоджувальні комітети, які використовують форму примирення під час виборчих спорів (конфліктів), на виборах у М'янмі були створені комітети медіації. Практики у сфері виборів єдині в висновку про те, що виборча комісія Південно-Африканської Республіки стала одна із перших органів адміністрування виборів, яка запровадила альтернативні форми вирішення виборчих спорів (конфліктів). Сполучені Штати Америки також пропонують сторонам застосовувати медіацію у виборчих спорах (конфліктах). Європейське виборче законодавство, як правило, широко не застосовує альтернативні форми вирішення виборчих спорів, оскільки виборчі спори вирішуються або органом адміністрування виборів, або судом.

Висновки науковців, аналіз іноземного законодавства дає підстави виділити такі загальні (класичні) ознаки медіації у суспільних відносинах: це вид переговорів; переговорний процес відбувається за правилами, визначеними спеціальним законом – законом про медіацію та Європейським кодексом поведінки медіаторів; медіація відбувається з/без інтеграції в діяльність суду, нотаріату чи адвокатури; обов'язковим суб'єктом є медіатор, вимоги до якого визначаються законом; кількість медіаторів залежить від бажання та волі сторін спору (конфлікту); медіатор не приймає рішення за сторони; медіатор – нейтральна особа, права та обов'язки якої визначені законом; процес медіації складається з процесуальних стадій, кожна з яких має свій порядок та спрямована на досягнення конкретної мети; принципи добровільності, конфіденційності, нейтральності й незалежності медіатора є загальними засадами, на яких ґрунтується концепція медіації; принципи медіації поділяються на загальні та спеціальні; рішення, прийняте сторонами спору (конфлікту) під час процесу медіації, закріплюється в правовій (договорі); медіація не обмежує права на судовий захист (ст. 55 Конституції) та права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод); медіація може відбуватися в електронній формі; результат медіації, на відміну від судового процесу, в якому, як правило, діє формула «виграш – програш», має формулу «виграш – виграш» тощо [14].

В продовження наших попередніх досліджень, зазначимо, що медіація у виборчому процесі має спільні та відмінні ознаки з медіацією в класичному розумінні. Відтак, до ознак медіації у виборчому процесі, які є відмінні від класичної моделі медіації належать такі: медіатором може бути особа, яка працює в Секретаріаті Центральної виборчої комісії, чи член виборчої комісії, визначений в ст. 32 ВК, та яка пройшла навчання у сфері виборчого процесу, має відповідний сертифікат, який видається Центром підготовки учасників виборчих процесів – за умови, що це передбачено в законі та/чи ВК та відповідно ця норма не розповсюджується на державних службовців, якщо інше не передбачено в спеціальному законодавстві; суб'єктний склад процедури медіації визначається ВК (сторони медіації, медіатор, інші особи, за згоди сторін медіації); не може відбуватися щодо виборчих спорів, які вирішуються виключно в судах (частина друга статті 64 ВК); медіації не відбувається поза виборчим процесом (законом чітко визначені строки медіації); є безоплатною формою вирішення виборчого спору (конфлікту); застосовується до виборчих спорів (конфліктів); ґрунтується на загальних та спеціальних принципах медіації; угода про примирення укладається в порядку та в формі, визначеній в ВК; порядок (процедура) проведення медіації визначається ВК, тощо.

На нашу думку, перевагами застосування медіації у виборчому процесі України можуть бути: зменшення навантаження на адміністративний суд та органи адміністрування виборів; прозорість виборчого процесу; посла-

блення напруги у суспільстві; доступність процедури медіації; зменшення фінансових витрат на розгляд спору у суді; встановлення діалогу між зацікавленими сторонами медіації; підвищення довіри до виборчого процесу тощо.

Недоліками застосування медіації у виборчому процесі України можуть бути: недостатня підготовка медіаторів у сфері виборчого права, відсутність чіткої, зрозумілої та якісної правової процедури медіації, її строків проведення, чіткого переліку спорів (конфліктів), які можуть розглядатися у виборчому процесі, наявність стислих строків виборчого процесу (особливо в день голосування) тощо. Відтак, ці та інші недоліки медіації у виборчому процесі зумовлюють визначення на рівні закону (ВК чи Закону України «Про медіацію») особливостей проведення медіації у виборчих спорах (конфліктах). Зокрема такий висновок слідує з Керівних принципів щодо виборів, ухвалених Венеціанською Комісією на 51 пленарній сесії (Венеція, 5–6 липня 2002 року), в яких слушно звертається увага на те, що положення щодо процедури оскарження та, зокрема, повноважень та обов'язків різних органів мають бути чітко прописані в законі з метою уникнути колізії прав (як позитивної, так і негативної). Строки подачі скарг і терміни їх розгляду мають бути короткі (у першій інстанції від трьох до п'яти днів).

На нашу думку, до виборчих спорів (конфліктів), які можуть бути вирішені шляхом медіації у виборчому процесі, доцільно віднести: використання мови ворожнечі, псування, знищення агітаційних матеріалів, залякування виборців, поширення неправдивої інформації в соціальних мережах, зловживання символікою політичної партії тощо. Однак, наголосимо на тому, що не всі виборчі спори (конфлікти) можуть бути розглянуті шляхом медіації. Крім того, ми підтримуємо дослідників у тому, що рішення, яке прийняли сторони медіації, може бути нікчемне та створить будь-яких правових наслідків, якщо: є прогалини в законодавстві, а рішення передбачає «глухачення змісту норми виборчого законодавства», рішення прийнято в інтересах третіх осіб, осіб які не є сторонами виборчого спору (конфлікту).

Вважаємо, що: доцільно розробити чіткий, зрозумілий, якісний порядок проведення медіації у виборчому процесі, який включав особливості виборчого процесу (наприклад, встановити конкретні строки проведення медіації у виборчому процесі, визначити чіткий та повний перелік видів виборчих спорів (конфліктів), які можуть бути розглянуті шляхом медіації у виборчому процесі, суб'єктний склад тощо); передбачити в законі особливості навчання медіаторів у сфері виборчого процесу, а саме, визначити кількість годин щодо розгляду виборчого законодавства та судової практики у сфері виборів, яку необхідно пройти щоб отримати сертифікат медіатора у сфері виборчого права; запровадити сертифікат медіатора у сфері виборчого права; постійно проводити просвіту щодо популяризації медіації, заохочувати бути медіаторами жінок, людей з інвалідністю тощо.

Висновок. Медіація у виборчому процесі – це визначена законом процедура (порядок) переговорів під час виборчого процесу, яка проводиться з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора, медіатором (медіаторами), дії якого (яких) спрямовані на врегулювання виборчого спору (конфлікту) та досягнення сторонами медіації взаємоузгодженого рішення, яке відповідає інтересам цих сторін з залученням (без залучення) за домовленістю сторін медіації інших суб'єктів процесу медіації (перекладача, експерта тощо).

Медіація у виборчому процесі має переваги та недоліки, які можливо усунути шляхом закріплення у ВК чи в Законі України «Про медіацію» чітких, зрозумілих особливостей проведення медіації у виборчому процесі, які б відповідали принципу юридичної визначеності, як елементу принципу верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Законодавчі акти України, використані в цій статті, розміщені Веб-портал *Верховна Рада України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/zak> (дата звернення: 29.06. 2024).
2. Кармаза О.О., Прудкий Б. О. Перспективи становлення інституту медіації у виборчому процесі. *Juris Europensis Scientia*. Випуск 3. 2020. С. 94–98.
3. Теремецький В., Аврамова О. Медіаційна процедура під час розгляду житлових спорів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 2024. № 31(1). С. 475–488.
4. Чеховська І.В., Довга М.О. Медіація як альтернативний спосіб вирішення сімейних спорів. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 3 (12). С.123–138.
5. Карашук К.Л. Медіація і примусове виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів. *Наукові перспективи* № 7 (37). 2023. С. 453–466.
6. Коротюк О. В. Особливості правового статусу нотаріуса як медіатора. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2022. Вип. 2 (9). С. 67–77.
7. Наприклад, Кармаза О.О. Регулювання виборчих спорів у процесі медіації: перспективи розвитку в Україні. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин : колективна монографія / наук. ред. Р. Басенко; Полтав. ін-т екон. і права Університету «Україна»*. Полтава – Київ: Університет «Україна», 2022. С. 6–28.
8. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2012. 22 с
9. Кришталь Г., Брюховецька І. Альтернативний засіб правового захисту прав людини: медіація. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. № 2(65). С. 25–29.
10. Ялі А. Г. Медіація як альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів. *Поліцейська медіація як інструмент захисту прав та інтересів громадян*. 2022. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/161/2075/4884-1> (дата звернення: 1.07.2024).
11. Кармаза О.О., Кушерець Д.В., Луцька Г.В. Медіація в Україні як ефективна позасудова форма захисту прав громадян в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Human rights and public governance in modern conditions : Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 952 p. С. 236–251.
12. Красіловська З. Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект. Автореф. дис на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. Одеса. 2017. 23 с.
13. Кармаза О.О. Закон України «Про медіацію»: пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері медіації. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 травня 2022 р.* Полтава : ПІЕП, 2022. С. 106–110.
14. Кармаза О.О. Регулювання виборчих спорів у процесі медіації: перспективи розвитку в Україні. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин : колективна монографія / наук. ред. Р. Басенко ; Полтав. ін-т екон. і права Університету «Україна»*. Полтава – Київ : Університет «Україна», 2022. С. 6–28.